

УДК 929:94(477).06

Валентина Піскун

(Київ)

ПОРТРЕТ ДІЯЧА УНР ІЛАРІОНА КОСЕНКА ЗА СПОГАДАМИ ДРУЗІВ ТА ОФІЦІЙНИМИ ДОКУМЕНТАМИ

У статті проаналізовано діяльність одного із провідних українських політиків 1920–1940-х років Іларіона Косенка. Народився він 19 жовтня 1888 року у Зінькові на Полтавщині. У часи Української революції був на різних державних посадах: товаришем міністра преси і пропаганди, начальником Київської поштово-телеграфної округи, міністром пошт і телеграфу. Під час Директорії у січні 1919 р. був делегатом Українського Трудового конгресу. У Кам'янці-Подільському редагував щоденну безпартійну газету «Наш шлях» (середина 1919 – травень 1920). З кінця 1920 року перебував в еміграції: у Тарнові, Варшаві, а з 1924 і до самої смерті в 1950 році – у Франції. З 1925 і до 1940 р. – адміністратор журналу «Тризуб». Організатор Союзу Українських Емігрантських Організацій у Франції, член його Генеральної Ради. Один із засновників Товариства Української Бібліотеки ім. С. Петлюри, заступник голови і скарбник.

Ключові слова: Українська Народна Республіка, Іларіон Косенко, спогади, листування, політична еміграція, адміністратор «Тризу́ба», Бібліотека ім. С. Петлюри в Парижі.

Український національно-визвольний рух першої половини ХХ століття особливо вирізняється появою в середовищі українців ідейних і самовідданих справі людей. У вирі революційних потрясінь безпосередню участь брали такі визначні полтавці як Симон Петлюра, Андрій Ливицький, Павло Чижевський, Іван Рудичів, чії імена нині стали широко відомі. Іларіон Косенко, що був їхнім ровесником і активним діячем українського руху понад 50 років, завжди залишався ніби в тіні своїх знамих земляків. Проте, саме завдяки його невтомній праці багато українських, здавалося б безнадійних проєктів, як, наприклад, видання часопису «Тризуб», успішно реалізовувалися. Насвітлення просопографічних портретів активних діячів Української революції, аналіз їхнього внеску в розвиток ідеї незалежної Української держави є одним із нагальних завдань істориків.

Загальну біографічну канву життєпису Іларіона Косенка знаходимо у довідкових виданнях. Так в «Енциклопедії українознавства» зазначено, що «Косенко Іларіон (1888 – 1950) інж., гром. діяч: за Директорії чл. трудового Конгресу і начальник Київ. поштово-телеграфної округи, 1920 – в кабінеті В. Прокоповича мін. пошт і телеграфів; на еміграції в Парижі активний гром. діяч, в 1925–40 рр. адміністратор тижневика «Тризуб» [6, с. 1145]. Також довідка про життєвий шлях Косенка є у Вікіпедії. Про його діяльність в Парижі, характеристику рис характеру знаходимо у праці Василя Михальчука «Українська бібліотека ім. Симона Петлюри в Парижі» [8, с. 450-451]. Є окремі згадки про нього в контексті розгляду інших питань. Так, наприклад, у статті Віктора Прокопчука «Кам'янець-Подільський період в житті й діяльності видатних українських бібліотекознавців і бібліографів С.О. Сірополка, Л.Ю. Биковського, М.І. Ясинського» дослідник згадує І. Косенка як видавця щоденника «Наш шлях» – газети, яку з 1 по 82 номер він редагував [10].

Спеціальних досліджень з вивчення біографії І.Ф. Косенка немає. Джерельною базою для дослідження внеску І. Косенка в український національний рух слугують його праці, опубліковані на сторінках «Тризу́бу», листування з різними українськими діячами в еміграції, цікаві спогади земляка-полтавця, першого директора Бібліотеки ім. С. Петлюри у Парижі Івана Рудичіва про Іларіона Федоровича, написані уже після його смерті на прохання родини. Зберігаються вони у Бібліотеці ім. Симона Петлюри у Парижі [1, арк. 1-17]. Ці спогади Іван Опанасович написав у 1955 р. Звертаючись до дружини та сина Іларіона Федоровича, він писав 31 жовтня 1955 р.: «Дорогі та любі мої, Софія Соломоновна та пане Євгене. Маю Вам лист з 27.10 нечитай, бо ж сьогодні Гр.Д. (їдеться про Григорія Довженка – В.П.) пошле Вам рекомендован лист. Самі побачите, що то є і побачите як писане, щоб легше було Вам розібратися даю таке пояснення. Там є 17 так мовити кусочків означених і літерами і цифрами, то є для обчислення.

Писав я протягом двох тижнів без хронології і порядку, а те, що пригадував» [1, арк. 1-1 зв.].

Вочевидь ставимо перед собою завдання насвітлити просопографічний портрет одного із відданих українській справі діячів.

Іларіон Федорович Косенко народився 19 жовтня 1888 року у м. Зіньків на Полтавщині. У часописі «Гризуб» статті він підписував псевдонімом І. Заташанський, що вочевидь пов'язано з місцем його народження та річкою Ташань, яка ділить місто Зіньків на дві частини.

Навчався Іларіон Косенко у Петроградському політехнічному інституті й був активним членом Української Студентської Громади. Лев Биковський, також студент цього інституту, згадував: «Перед вели в Українській Студентській Громаді старші студенти, переважно з економічного відділу інституту: Іларіон Косенко, Олександр Ковалевський, Д. Ісаєвич, Базилевич, Ганжа, М. Єфімов та інші» [2, с. 85]. Косенко брав активну участь також і в діяльності Союзу Українських Студентських Організацій Петербургу.

Повернувшись в Україну під час революції, І. Косенко долучився до діяльності у видавничій сфері та структурах Уряду УНР. У 1918 р. він був в уряді І. Мазепи товаришем міністра преси і пропаганди, начальником Київської поштово-телеграфної округи. Під час Директорії у січні 1919 р. був делегатом Українського Трудового конгресу, обраний на Всеукраїнському поштово-телеграфному з'їзді. Був членом комітету при головноуповноваженому уряду УНР на Поділлі від міністерства преси і пропаганди. У Кам'янці-Подільському редагував щоденну безпартійну газету «Наш шлях» (серединою 1919 – травень 1920) з 1 по 82 число. 22 квітня 1920 р. Голова Директорії Симон Петлюра призначив І. Косенка Міністром Пошт та Телеграфу, звільнивши з попередньої посади, 26 травня 1920 р. І. Косенка було повторно призначено міністром цього ж міністерства в уряді В. Прокоповича [12, с. 200, 210-211]. Відтоді і до самої смерті В'ячеслава Костянтиновича вони плідно співпрацювали. Про ідеологічні уподобання і політичний вибір Іларіона Федоровича І. Рудичів писав так: «І. Фед. не шукав ніде жадних вигод. Це був працівник строгий до себе і до інших, а понад усе це був чистий УНРівець, був української легітимності, з УНР пішов на еміграцію, з УНР він тут жив. Так можна схарактеризувати його ідеологічні настановлення. Вороги Петлюри, вороги УНР і його вороги, а надто большевики-комуністи» [1, арк. 2а, 3а].

Одержавши дозвіл від уряду УНР та використовуючи українські паспорти, восени 1920 р. виїхали за кордон, з-поміж інших державних діячів, і Міністр Пошт і Телеграфів Іларіон Косенко з дружиною Софією та дітьми: Євгеном і Вірою [9, с. 477].

Після виїзду за кордон І. Косенко деякий час перебував у Тарнові, потім у Варшаві, а 1924 року переїхав до Парижа. Як згадує І. Рудичів, – «... прибув до Парижу сам, без родини і мусів стати на працю. Він найшов її в українських кооператорів (Барановського, Сербиненка й інших), котрі закупили у американців багато різного майна (авта, ліки, білизну). Все це по війні американці ліквідували, І.Ф. став у них доглядачем, ... жив десь у підвалі. ... Зібравшись з грошима, найняв апартамент (який не покидав до смерті), а зараз там живе дружина з сином Євгеном. Було там лиш дві невеликих кімнати без опалу, мініатюрна кухонька та малий передпокій» [1, арк. 10, 20].

І. Косенко входив практично до всіх громадських організацій, що були створені українцями у Франції. Так, наприклад, не будиши військовим, він у 1927 р. вступив до «Товариства бувших вояків Армії УНР» (голова О. Удовиченко), бо вважав, що фактично всі діячі УНР були вояками, оскільки в той чи інший спосіб боролися за волю України. В. Михальчук зазначає, що І. Косенко «належав до когорти цілком відданих громадській справі людей. Зі свого шляху І. Косенко ніколи не відступив, хоч мав родинні проблеми і був хисткого здоров'я» [8, с. 450]. Разом із іншими діячами УНР І. Косенко закладав основи українського громадського життя у Франції. Спочатку був одним із організаторів паризької громади, а згодом і Союзу Українських Емігрантських Організацій у Франції. Був обраний членом Генеральної Ради СУЕО від початків його створення аж до початку Другої світової війни.

Разом з іншими представниками Уряду УНР він проводив роботу спрямовану на об'єднання українських емігрантів. Як заступник голови Генеральної Ради українських емігрантських організацій у Франції він звернувся 14 березня 1929 р. з листом до основних осередків української еміграції в Європі з пропозицією скликати в Парижі конференцію для обговорення питання загальної організації українців за кордоном. «Коли раніше справа такої організації хоч і була необхідною, але не була нагайною, то тепер після вступу представників організованої української еміграції до Дорадчої Ради Ліги Націй, вона стає передумовою одностайної і далекосягаючої роботи наших представників в Лізі Націй. Чи буде справа ходити про забезпечення матеріальних інтересів еміграції, чи культурних, чи правових, чи загальнонаціональних, необхідна буде одностайність і повна усвідомленість щодо внутрішніх потреб еміграції» [13, с. 353].

Усі, хто знав І. Косенка, відзначали його як людину «великої праці», дисциплінованості, лагідної вдачі. Розважливість завжди допомагала йому вирішувати складні завдання, а делікатність допомагала у контактуванні з різними людьми. «Іл. Ф. собою був гарний, статурний. Тримався рівно не нахилено. Так мусіли б триматися наши з коріння українськи люди, нащадки гордих козаків запорожців.

Бо І. Ф. був нащадком вольних козаків, що не вміли ні стояти, ні ходити з похиленою головою, а надто гнути спину ні перед ким» [1, арк. 1 п].

І. Рудичів згадує про уподобання І. Косенка. Ще з юнацьких років останній любив співати і навіть співав у студентському хорі. У Парижі він «часом грав у карти, преферанс чи ганяв шари на більярді та найбільшою його розвагою було ловити рибу, сидіти спокійно над водою, держучи вудку». Також не цурався і гри в шахи. Оскільки добре володів французькою мовою, то спеціально для новоприбулих емігрантів видав машинним друком «справочник для емігрантів». У 1938 р. написав також книжку про рибальство, проте, вона так і не була надрукована.

Із-поміж усіх посад, які він обіймав, найскладнішою була робота адміністратора в часописі «Тризуб». Ці обов'язки він виконував від часів виходу першого номера у жовтні 1925 року і до червня 1940 р. Іларіон Федорович відповідав за своєчасну появу і розповсюдження, фінансування, оплату праці, листувався з дописувачами тощо. А коли восени 1939 року В'ячеслав Прокопович став виконувати обов'язки Президента УНР в еміграції, І. Косенко став редактором «Тризуба». Симон Петлюра не помилився, коли запрошував І. Косенка на цю посаду. 17 жовтня 1925 року у листі до Костя Мацієвича С. Петлюра писав: «З інших діячів тут є І. Косенко, людина і морально чиста і державно певна. Досі він працював на заводі, як простий слюсарь, добуваючи хліб для своєї родини, яка з ним і живе. Тепер я його витяг з заводських заробітків та запропонував йому взяти на себе господарсько-адміністративну частину видання» [11, с. 61].

У «Тризубі» в різний час І. Косенко публікував статті як під своїм прізвищем, так і під псевдонімом І. Заташанський. Причому статті на політичні теми, особливо в кінці 1930-х – на поч. 1940-го року він підписував переважно псевдонімом [3, с. 8-9; 4, с. 5-10]. Зустрічаємо і пропам'ятні статті. Так у 1933 р. Іларіон Федорович написав статтю «Пам'яті генштабу генерал-поручника Сергія Дядюші» [7, с. 22-23]. Земляк Косенка, С. Дядюша, помер 23 травня 1933 р. У 1934 р. І. Косенко опублікував статтю «До становища української еміграції у Франції» [5, с. 16-18]. В ній він не лише подає інформацію про правове становище українських політичних емігрантів на початку 1930-х років в період економічної кризи в країні, а й накреслює практичні заходи з захисту інтересів українських емігрантів.

Після вбивства С. Петлюри у травні 1926 року І. Косенко разом з В. Прокоповичем, О. Шульгіним стали ініціаторами створення Бібліотеки ім. С. Петлюри у Парижі. Він був одним із 5 засновників Товариства Української Бібліотеки ім. С. Петлюри, заступником голови і скарбником. У Раді бібліотеки був до самого пограбування її фондів гестапо у 1941 році. Потім, після війни, взяв участь у відновленні Бібліотеки і став Головою її Ради до самої смерті [8, с. 451]. Іларіон Федорович постійно дбав про поповнення фондів бібліотеки. У приміщенні редакції «Тризуба» влаштував книжкову кранницю.

Під час судового процесу над вбивцею Симона Петлюри С. Шварцбардом Іларіон Федорович був членом судової комісії, докладав чимало зусиль задля захисту честі Симона Петлюри як політичного лідера УНР. Після процесу він зібрав усі матеріали і видав спеціальне число «Тризуба», присвячене виключно цій події. Згодом значна частина цих матеріалів була передана в музей С. Петлюри в Парижі.

Працюючи в «Тризубі», І. Косенко вів листування з багатьма людьми. Серед них і В'ячеслав Прокопович – Голова Уряду УНР в екзилі, і Євген Бачинський – Голова Українського Червоного Хреста в Женеві, і навіть Володимир Винниченко звертався до нього про допомогу. (Лист надрукований друкарською машинкою з автографом В. Винниченка). 30 квітня 1945 р. Володимир Кирилович писав Косенку: «Шановний добродію. Я довідався від Г.Д. Довженка, що Ви настільки володієте французькою мовою, що могли б перекласти з української на французьку. Якщо це так і якщо б Ви згодні перекласти одну мою літературну працю на французьку мову, то дуже прошу Вас одповісти мені (по змозі швидше) на такі мої запитання: 1) Чи згодні би Ви перекласти таку працю, з думками якої Ви були би незгодні?

2) Як би згоднісь, то коли б Ви могли почати роботу і скільки часу вона вимагала б од Вас, беручи на увагу, що вся робота має біля 400 сторінок по 1800-1900 друкарських знаків на одній сторінці;

3) Які Ваші гонорарні умови;

4) Чи Ви самі робили б цю працю, чи в співробітництві з людиною, яка через французькі школи вивчила французьку мову і володіє нею як усякий француз.

З правдивою пошаною

В. Винниченко» [1].

На жаль, цьому проекту не судилося втілитися в життя. Здоров'я Іларіона Косенка, підірване на важкій роботі у часи німецької окупації на спорудженні укріплень на узбережжі атлантичного океану, далось взнаки. На початку осені 1950 р. він захворів і 10 жовтня помер.

І. Косенко завжди з повагою ставився до своїх колег. Спеціально готував промови до визначних подій у їхньому житті. Так, на святі вшанування І. Рудичіва з приводу відзначення його медаллю він

виголосив як Голова ради бібліотеки С. Петлюри таку промову про свого соратника. «Дозвольте відкрити це свято звідомленням, французьке т-во «Мистецтв-Наук-Письменства», що знаходиться під головуванням М-ра Освіти, і що відзначає всіх видатних людей Франції, і чимало чужинців, відзначило дипломом і срібною медаллю за довгу і шляхетну публіцистичну і бібліотечну роботу діяльність нашого дорогого Івана Опанасовича Рудичева, організатора і бібліотекаря бібліотеки С. Петлюри, вірного її члена». Косенко вважав, що нагорода І. Рудичеву – це визнання діяльності всієї української еміграції. «Але не одні працьовитість і знання дали популярність Івану Опанасовичу, але ще й високі моральні якості як безінтересове служіння українській ідеї і культурі, висока товариська лояльність, доброта до ближнього, життєвий оптимізм. Іван Опанасович є типом лицаря-інтелігента нашої героїчної доби, що своєю відданістю ідеї землі і нації захопила широкі маси нашого народу і поставила їх боротьбу за нашу культуру і державність» [1].

Подібні слова можна сказати і про самого Іларіона Косенка. Вірність ідеї української незалежної держави, любов до своєї батьківщини і лицарська праця в складних умовах еміграції супроводжували все його життя. Найкращим вінком на його могилу є людська пошана до його праці і пам'ять нащадків.

Список використаних джерел та літератури:

1. Архів І. Косенка. – Бібліотека ім. Симона Петлюри в Парижі.
2. Биковський Л. В Петербурзі. Від Привороття до Трапезунду. Спомини (1895–1918) / Л. Биковський. – Мюнхен; Денвер : Видавництво «Дніпрова хвиля», 1969. – 136 с.
3. Заташанський І. Конгрес американських українців / І. Заташанський // Тризуб. – 1940. – Ч. 13-14. – С. 8–9.
4. Заташанський І. Як фактично стоїть справа Українського об'єднання в Америці і Канаді на сьогодні? / І. Заташанський // Тризуб. – 1940. – Ч. 5-6. – С. 5–10.
5. Косенко І. До становища української еміграції у Франції / І. Косенко // Тризуб. – 1934. – Ч. 46-7 (452-3), 16 грудня. – С. 16–18.
6. Косенко Іларіон // Енциклопедія українознавства. – Львів, 1994. – Т. 3.
7. Косенко І. Пам'яті генштабу генерал-поручника Сергія Дядюші / І. Косенко // Тризуб. – 1933. – Ч. 20. – С. 22–23.
8. Михальчук В. Українська бібліотека ім. Симона Петлюри в Парижі. Заснування, розвиток, діяльність (1926–1998) / В. Михальчук. – К. : Вид-во імені Олени Теліги, 1999. – 656 с.
9. Піскун В. Формування світоглядно правових засад понять «громадянство» і «Батьківщина» в українського соціуму (рефлексії Української революції 1917–21 рр. / В. Піскун // Український соціум / Власюк О.С., Крисаченко В.С., Степико М.Т. та ін. / [За заг. ред. В.С. Крисаченка]. – К. : Знання України, 2005. – С. 468–489.
10. Прокопчук В. Кам'янець-Подільський період в житті й діяльності видатних українських бібліотекознавців і бібліографів С.О. Сірополка, Л.Ю. Биковського, М.І. Ясинського. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/2246/1/Prokopchuk.doc>
11. Симон Петлюра. Невідомі листи з Парижа як політичний заповіт борцям за самостійну Україну. – К. : Українська Видавнича Спілка, 2001. – 92 с.
12. Симон Петлюра. Статті. Листи. Документи / [Упор. В. Сергійчук]. – К. : Видавництво імені Олени Теліги, 1999. – Т. III. – 616 с.
13. Українська політична еміграція 1919–1945: Документи і матеріали. – К. : Парламентське вид-во, 2008. – 928 с. +16 с. іл.

Стаття надійшла до редколегії 14.12.2014.

Валентина Пискун

Портрет діятеля УНР Иллариона Косенко по воспоминаниям друзей и официальным документам.

В статье проанализирована деятельность одного из известных украинских политиков 1920-х – 1940-х годов Иллариона Косенко. Родился он 19 октября 1888 года в Зинькове на Полтавщине. В период Украинской революции был на различных государственных должностях: заместителем министра прессы и пропаганды, начальником Киевского почтово-телеграфного округа, министром почт и телеграфа. Во время Директории в январе 1919 г. был делегатом Украинского Трудового Конгресса. В Каменце-Подольском редактировал ежесдневную беспартийную газету «Наш шлях» (середина 1919 – май 1920). С конца 1920 года пребывал в эмиграции: в Тарнове, Варшаве, а с 1924 и до самой смерти в 1950 году – во Франции. С 1925 и по 1940 г. – администратор журнала «Тризуб». Организатор Союза Украинских Эмигрантских Организаций во Франции, член его Генерального Совета. Один

из основателей Общества Украинской Библиотеки им. С. Петлюры, заместитель председателя и казначей.

Ключевые слова: Украинская Народная Республика, Иларион Косенко, воспоминания, переписка, политическая эмиграция, администратор «Тризуба», Библиотека им. С. Петлюры в Париже.

Valentyna Piskun

The Portrait of the UNR Activist Ilarion Kosenko in Official Documents and His Friends Memoirs.

The article analyses the activity of Ilarion Kosenko who was one of the key Ukrainian politicians in 1920–1940. He was born on October 19, 1888 in Zin'kiv, Poltava region. He held different state positions during the Ukrainian Revolution. He was a comrade of the Minister of Press and Propaganda; the Head of Kyiv District Post-Telegraph Department; and the Minister of Post and Telegraph. During the Directory period in January 1919, Kosenko was elected as a delegate of the Ukrainian Labour Congress. Moreover, Ilarion Kosenko was the editor of a Kamianets-Podilskyi daily non-party newspaper Our Road (Nash Shliakh) from the middle of 1919 till May of 1920. In the end of 1920 he moved to Tarnov, then to Warsaw, and in 1924 he settled in France, where he lived till his death in 1950. From 1925 till 1940 he was an administrator of the journal Tryzub. Furthermore, Ilarion Kosenko founded the Union of Ukrainian Emigrant Organisations in France and was the member of its council. Finally, he was one of the founders as well as the deputy head and treasurer of the Association of the Symon Petliura Ukrainian Library in Paris.

Key words: Ukrainian National Republic, Ilarion Kosenko, memoirs, correspondence, political emigration, journal Tryzub, Symon Petliura Ukrainian Library in Paris.